

Jussi Halla-aho
Muinaiskirkkoslaavin käsikirja
- johdanto -

JOHDANTO

Slavistisessa kirjajhylyssä ei ole puutetta teoksista, joiden nimi on *Muinaiskirkkoslaavi*, *Johdatus muinaiskirkkoslaaviin*, *Muinaiskirkkoslaavin kielioppi* tms. Teemat, joita kirjoittaja haluaa painottaa, ja laatu, jolla hän valitsemiaan teemoja käsittelee, vaihtelee suuresti, mutta jotain yhteistä useimmilla “Muinaiskirkkoslaavin kielioppeilla” on: ne eivät ole muinaiskirkkoslaavin kielioppeja.

Muinaiskirkkoslaavin, 800-luvulla luodun vanhimman slaavilaisen kirjakielen “tragedia” on siinä, ettei sillä ole kirjoitettu mitään mielenkiintoista. Kirjakieli luotiin Raamatun kirjoitusten saattamiseksi kristinuskoon kääntyneille slaaveille ymmärrettävään muotoon. Koko kanonisoitu muinaiskirkkoslaavilainen tekstikorpuksemme (900-luvulta n. vuoteen 1100) koostuu kreikkalaisten ja latinalaisten hengellisten tekstien käännöksistä. Koska muinaiskirkkoslaavin hallinta ei tästä seuraten ole avain muinaisiin viisauksiin, kuten on laita vaikkapa kreikan, latinan, sanskritin tai muinaisenglannin tapauksessa, se ei itsessään kiinnosta kuin muutamia höyrähtäneitä.

Kiinnostus muinaiskirkkoslaaviin on aina ollut pääasiassa kielihistoriallista. Se tarjoaa vanhimpana tunnettuna slaavilaisena kielimuotona mielenkiintoista materiaalia indoeurooppalaisten kielten historiallisvertailevan tutkimuksen tarpeisiin. Koska muinaiskirkkoslaavi luotiin aikana, jolloin slaavilaiset murteet olivat vasta erkaantumassa toisistaan erillisiksi kieliksi, se on myös korvaamaton työkalu slaavilaisten nykykielten keskinäisten suhteiden ymmärtämiseksi. Muinaiskirkkoslaavi on siis eittämättömän tarpeellinen niin vertailevalle indoeuropeistille kuin vertailevalle slavistillekin. Tästä johtuu, että lähes kaikki “Muinaiskirkkoslaavin kieliopin” (tai vastaavan) nimellä kulkevat teokset ovat itse asiassa joko indoeuropeistisia tai slavistisia historiallisvertailevia kielioppeja, jotka painottavat ennen kaikkea fonologisten ja morfologisten järjestelmien historiallista *muutosta*.

Jussi Halla-aho
Muinaiskirkkoslaavin käsikirja
- johdanto -

Ongelma ei tietenkään ole siinä, että muinaiskirkkoslaavia koskeva kirjallisuus on diakronista. Ongelma on siinä, että kirjallisuus on *yksipuolisesti* diakronista. Vakaumukseni on, että minkä tahansa kielen kielihistoriallinen analyysi edellyttää kyseisen kielen synkronista tuntemusta. On tiedettävä, miten kieli toimii (synkronia), jotta voitaisiin ymmärtää, miksi se toimii kuten toimii (diakronia). Muinaiskirkkoslaavin opiskelu, varsinkin itsenäinen opiskelu, johon pienen yliopiston niukka kurssitarjonta asiasta kiinnostuneen opiskelijan pakottaa, on vaikeaa, koska tarjolla olevista käsikirjoista löytää helpommin tukun historiallisia selityksiä verbin *nesti* ‘kantaa’ monikon ensimmäisen persoonan presenspäätteelle kuin itse kyseisen päätteen. Paljon paremmassa asemassa olevan latinan opiskelija tietää, että peruskurssilla oleellista on verbin *ferre* taivutus eikä se, että monikon kolmannen persoonan presensmuodossa *ferunt* vokaali *u* oli alun perin *o* tai että konsonanttia *t* seurasi alun perin vokaali *i*. Diakronisen tiedon vyörytys on omiaan lannistamaan aloittelijan, jolla on täysi työ itse synkronisten muotojen opettelussa.

Toinen ongelma diakroniaan painottuvissa johdatuksissa on niiden idiosynkraattinen luonne. Slaavilaisten kielten esihistoriallinen äänne- ja muotokehitys sisältää erityisen runsaasti kiistanalaisia ja tunteita kumentavia kysymyksiä, joihin jokaisella slavistilla on tiukka ja oikea mielipide. Vain harva tutkija malttaa olla ujuttamatta johdatuksiksi tarkoitettuihin teoksiinsa kaikkein radikaaleimpiakin näkemyksiään ja julistamatta niitä “yleisesti hyväksytyiksi tosiasioiksi”. Tämä pakottaa vielä arvostelukyvottomän aloittelijan jonkun toisen henkilökohtaisiin ajattelumalleihin (mikä tietenkin useassa tapauksessa on kirjoittajan tarkoituskin), eikä anna eväitä kielen ilmiöiden tarkasteluun avoimin silmin.

Kolmas ongelma on se, että tulkintoja ja kielihistoriallisia selityksiä vilisevillä teoksilla on taipumus vanhentua nopeasti, kun tieto tutkimuksen myötä lisääntyy tai (vähemmän optimistisesti) uudet tulkinnat tulevat muotiin. Tämän vuoksi tarvitaan myös synkronisia kuvauksia. Materiaali, muinaiskirkkoslaavilaiset tekstit, ei muutu, koska kyse on kuolleesta kielestä. Materiaali voidaan kuvata hyvin tai huonosti, mutta hyvä kuvaus ei

Jussi Halla-aho
Muinaiskirkkoslaavin käsikirja
- johdanto -

vanhene. Hyvää synkronista kuvausta voidaan käyttää kielen opiskelun välineenä riippumatta niistä käsityksistä, jotka opettajalla on synkronisen kielitilanteen esihistoriasta. Opiskelijan kannalta taas tällainen kuvaustapa antaa mahdollisuuden tarkastella kieltä ilman valmiiksi annettuja selityksiä ja muodostaa vähitellen oma näkemyksensä siitä, miten hyvin erilaisissa diakroniapainotteisissa töissä annetut analyysit selittävät synkronista todellisuutta.

Tämä käsikirja pyrkii antamaan kattavan ja yksityiskohtaisen synkronisen kuvauksen muinaiskirkkoslaavin substantiivien, adjektiivien, pronomien, numeraalien ja verbien kieliopillisista kategorioista ja taivutuksesta. Kielihistoriaan ei ole kajottu käytännössä lainkaan, vaan “epäsäännöllisyyttä” luovat ilmiöt on kuvattu syvärakenteiden ja synkronisten vaihtelusääntöjen avulla aina, kun se on mahdollista. Esimerkiksi infinitiivimuoto *ležati* ‘maata’ edustaa syvärakenteen muotoa *legēti*, infinitiivi *rešti* ‘sanoa’ syvärakennetta *rekti*, ja aktiivin preesenspartisiipin maskuliinin yksikön nominatiivi *xožďb* ‘kulkenut’ syvärakennetta *xodjǔš*. Syvärakennetta edustavista muodoista on riisuttu automaattiset äännevaihtelut, joiden lisääminen tuottaa pintamuodot. Syvärakenteen muodot annetaan aaltosuluissa: *ležati* = {legēti}, *rešti* = {rekti}, *xožďb* = {xodjǔš}. Muotoon {legēti} sovellettavat äännevaihtelusäännöt ovat velarikonsonantin *g* palatalisaatio *ž*:ksi etuvokaalin *ě* edellä ja vokaalimuutos *ě* → *a* suhuäänteen jälkeen. Muotoon {rekti} lisätään konsonanttiklusterin *kt* palatalisoituminen muotoon *št* etuvokaalin edellä. Syvärakenteen muodosta {xodjǔš} päästään pintamuotoon *xožďb* lisäämällä konsonantin putoaminen sanan lopusta, takavokaalin *ǔ* muuttuminen etuvokaaliksi *ǔ* konsonantin *j* jäljessä sekä konsonanttiklusterin *dj* sulautuminen muotoon *žd*. Ensimmäisessä luvussa, *Äänteet ja kirjoitus*, on esitetty ne äännevaihtelut, joita opiskelija tarvitsee syvärakenteen muotojen ja pintamuotojen suhteen ymmärtämiseen.

On huomattava, että syvätason muotoihin turvaudutaan vain silloin, kun ne auttavat hahmottamaan paradigmojen sisäistä tai (harvemmin) sananmuodostukseen liittyvää *vaihtelua*. Esimerkkinä voidaan mainita passiivin preteritipartisiipin muodostus: *nesti* ‘kantaa’ → *nesenǔ* mutta *klati* {kolti} ‘tappaa’ → *kolenǔ*, *truti* {trovti} ‘ruokkia’ →

Jussi Halla-aho
Muinaiskirkkoslaavin käsikirja
- johdanto -

trovenъ. Äänne muutoksia ei pureta, ellei niillä ole synkronista relevanssia. On diakronisesti merkittävää, että lukusanan *četyre* ‘4’ aloittava konsonantti *č*- on syntynyt *k*-:sta seuraavan etuvokaalin vaikutuksesta, ja tämä tieto auttaa meitä yhdistämään muodon *četyre* esim. vastaavaan liettuan muotoon *keturi*. Synkronisen kuvauksen kannalta tällä ei kuitenkaan ole mitään merkitystä, koska lukusanan *četyre* taivutuksessa *č*- ei vaihtelee *k*-:n kanssa. Sama äänne muutos on synkronisesti merkittävä esim. vokatiivimuodossa *vlbče* ‘susi!’, koska tällöin *č* vaihtelee paradigman sisällä *k*-:n kanssa, esim. yksikön nominatiivi *vlbkъ*.

Kutsun tätä opasta “käsikirjaksi” pikemminkin kuin “kieliopiksi” tai “johdatukseksi muinaiskirkkoslaaviin”. Se ei ole kaikenkattava kielioppi, vaan esimerkiksi syntaksiin on kajottu minimaalisesti. Syntaksia koskevilla formuloinneilla, silloinkin, kun ne ovat moitteettomia, on taipumus olla niin abstrakteja ja vaikeita, että niiden rinnalle tarvitaan selvennykseksi konkreettinen esimerkkilause. Esimerkkilause taas usein tekee asian niin selväksi, että formulointi muuttuu tarpeettomaksi. Tämä käsikirja ei myöskään ole kaikenkattava johdatus, koska se ei puutu kulttuurihistoriallisiin, arkeologisiin ja paleografisiin aspekteihin, jotka toki ovat oleellisia. Periaatteenani on ollut tarjota mekaaniset perustiedot muinaiskirkkoslaavin anatomiasta, joiden muistiin kirjoittaminen opettajan kalvoilta olisi ajan tuhlaamista, ja olla puuttumatta sellaisiin kysymyksiin, joista on kirjoitettu paljon laadukasta kirjallisuutta, ja joita on luontevinta käsitellä opetustilanteessa. Käsikirjan loppuun on koottu joitakin kirjallisuusvinkkejä asioista kiinnostuneille.

Lopuksi haluan korostaa, että muinaiskirkkoslaavi on esitetty tässä käsikirjassa idealisoidussa, puhdistetussa, “klassisessa” asussa, joka ei kaikilta osin vastaa käsikirjoitusten todellisuutta. Todellisten tekstien heijastamaa ajallista ja murteellista variaatiota ja muutosta ei ole pyritty huomioimaan. Niille, joiden mielestä tämä on huijausta, huomautan, että *cosi fan tutti*. Indologi aloittaa opintonsa tiukasti normitetusta ja keinotekoisesta klassisesta sanskritista, ei veda-kirjoitusten kielestä. Latinisti aloittaa opintonsa normitetusta ja keinotekoisesta klassisesta latinasta, ei kirjeiden ja

Jussi Halla-aho
Muinaiskirkkoslaavin käsikirja
- johdanto -

piirtokirjoitusten “oikeasta” kielestä. Vaikka normi olisi keinotekoinen, sillä on huomattava pedagoginen arvo, koska sen kautta on helpompi omaksua kielen *järjestelmä*. Omaksuttuaan järjestelmän opiskelijan on helpompi lähestyä variaatiota.

Tämä käsikirja on syntynyt niiden kokemusten ja sen palautteen perusteella, joita olen saanut opettaessani muinaiskirkkoslaavia Helsingin yliopistossa vuosina 2000-2004. Toivon sen kaikkine puutteineenkin täyttävän erästä ammottavaa aukkoa muinaiskirkkoslaavia koskevan kirjallisuuden joukossa.

Helsingissä 1.1.2006

Jussi Halla-aho